

Τα παιδιά του Δεκέμβρη

Στην αυγή του 2011 δεν μπορείς να μιλήσεις για τη νεολαία χωρίς να περάσεις από δύο ιστορικά ορόσημα: τον Δεκέμβρη του 2008 και το Μνημόνιο του 2010. Και τα δύο αυτά μείζονα ρήγματα στην κανονικότητα της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας προοικονομούνται στις ποικίλες συμπεριφορές της νεολαίας κατά την παρελθούσα 25ετία, την αδρά οριζόμενη 25ετία του ευδαιμονισμού και της ζωής με δανεικά. Σε αυτή την περίοδο εδραιώνονται, αφενός, η μόνιμη υπογεννητικότητα, η απίσχναση και ο μετασχηματισμός της πυρηνικής οικογένειας, αφετέρου, η απαξίωση του σχολείου μορφωτικά και επαγγελματικά, η επέλαση του ατομικισμού και του υλισμού, η διάχυση της ψηφιακής και τηλεπικοινωνιακής κουλτούρας σε όλη τη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα.

Στην περίοδο αυτή, δηλαδή, έχουμε ανάδυση νέων ανθρωπολογικών τύπων, και η νεολαία, τα παιδιά των παιδιών της Δικτατορίας και της Μεταπολίτευσης, φέρει όλα τα καινοφανή χαρακτηριστικά της νέας εποχής. Είναι άνθρωποι νέου τύπου, και σαν τέτοιους δυσχεραίνονται ή και αδυνατούν να τους κατανοήσουν ακόμη και οι γονείς τους, οι οποίοι από βίωμα, εμπειρία και παιδεία προέρχονται από τον κόσμο πριν την παγκοσμιοποίηση και την γενικευμένη δικτύωση.

Για να προσεγγίσουμε αυτά τα παιδιά, τα παιδιά μας, καταφεύγω σε μια

πρισματική θέαση. Ανιχνεύω πρωτογενώς τα συναισθήματα που γεννούν στους γονείς τους οι ποικίλες συμπεριφορές των νέων, και κυρίως η άρνησή τους: άρνηση του παραδομένου κόσμου, επιθετικότητα, ρομαντική εξέγερση, μηδενισμός, ναρκισσισμός, απόσυρση. Πρωταρχικό μέλημά μου, να αφουγκραστούμε, να ακούσουμε, να διακρίνουμε πίσω από τους καπνούς: ποια είναι η εστία της πυρκαγιάς, ποια η καύσιμη ύλη και ποιο το προσάναμμα. Δεν επιδιώκω να δικαιολογήσω ούτε καν να εξηγήσω, αλλά κυρίως να ακούσω και να καταλάβω.

Για να επιτύχω μια ελλειπτική θέαση, παρατηρώ από διάφορες γωνίες. Και σπάω αυθαίρετα την πραγματέυση σε αλληλοκαλυπτόμενα μέρη: τις ανθρωπολογικές παρατηρήσεις, τις σχέσεις γονιού-παιδιού, το σχολείο, τις αναπαραστάσεις της νεότητας, τις προσδοκίες, τη ματαίωση, την εξέγερση· την πικρή γνώση ότι τα παιδιά αυτής της γενιάς θα ζήσουν χειρότερα από τους γονείς τους.

1. Μόνον διά της αγάπης

Στα –μειοψηφικά πια– νοικοκυριά με παιδιά, το κέντρο του βίου είναι τα παιδιά. Νήπια, πρωτάκια, ατίθασοι μαθητές, τρικυμιώδεις έφηβοι, φευγάτοι φοιτητές...

Οι σαράντα–κάτι ή πενήντα–κάτι γονείς, νέοι και ακμαίοι με οποιαδήποτε άλλα κριτήρια, όταν μιλούν για τα παιδιά που μεγαλώνουν πλάι τους, για τους εφήβους και τους μετέφηβους που «συγκατοικούν» σπίτι τους, νιώθουν αμήχανα υπερήλικες... «Όταν ακούω τον γιο μου, αισθάνομαι γριά, σηκώνω τα χέρια...»

εξομολογείται η 47χρονη φίλη, επιτυχημένη επαγγελματίας, «περπατημένη» και εξεγερμένη στα νιάτα της, καλλιεργημένη, με δυο λόγια: μοντέρνα.

Τι δεν καταλαβαίνει ο μοντέρνος γονιός από το ακόμη-πιο-μοντέρνο παιδί του; Τι διαφεύγει; Δεν έχω εύκολη απάντηση, αλλά τολμώ να πω ότι το «χάσμα» –όσο υπάρχει– είναι νοητικό και, κυρίως, συναισθηματικό. Όταν λέω νοητικό δεν εννοώ μόνο τη νέα ψηφιακή κουλτούρα, τους υπολογιστές, το Διαδίκτυο – που και αυτά πάντως παίζουν τον ρόλο τους. Εννοώ το συνολικό πλέγμα πληροφορίας και ψυχαγωγίας, εντός του οποίου μεγαλώνει το παιδί, εννοώ την τηλεόραση, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, τα περιοδικά· αυτό το ποτάμι σημάτων –ό,τι αποκαλούμε infotainment στον ενήλικο κόσμο– εκπαιδεύει το παιδί υπερβολικά πολύ, τόσο πολύ που δεν μπορούν να το ανταγωνιστούν η οικογένεια και το σχολείο.

Η οικογένεια δεν μπορεί, διότι από καιρό έχει πάψει να είναι ο βασικός εκπαιδευτής του παιδιού: οι σημερινοί γονείς τρέχουν από δουλειά σε δουλειά για να καταλήξουν αγχωμένοι στο σπίτι. Τον ρόλο τους ζητούν να τον αναπληρώσει το σχολείο, αλλά κι αυτό δεν μπορεί να αντεπεξέλθει στις πολλαπλές απαιτήσεις. Δεν μπορεί να αναπληρώσει τη, συχνά λειψή, βασική κοινωνικοποίηση του παιδιού, που κανονικά θα έπρεπε να δώσει το οικογενειακό περιβάλλον. Και δεν μπορεί επίσης να ανταγωνιστεί την ακαταμάχητη καταιγίδα της τηλεόρασης και των ψηφιακών μέσων.

Πολλοί από τους σημερινούς γονείς δεν είναι τεχνοαναλφάβητοι – κάθε άλλο. Άρα το χάσμα δεν είναι τεχνικό, γνωστικό. Οι δυσκολίες επικοινωνίας και αλληλοκατανόησης πηγάζουν από τις χρήσεις της τεχνολογίας, και τις προσδοκίες. Για τον γονιό το Διαδίκτυο είναι εργαλείο, και μια θαυμαστή δυνατότητα. Για το παιδί είναι ένα οικείο παράθυρο διαρκώς ανοιχτό, σε έναν κόσμο χωρίς ορατά σύνορα. Για τον γονιό η τηλεόραση είναι ένα αναγκαίο κακό,

ένα υπνωτικό για μετά τη δουλειά, μια ταινία· είναι επίσης ένας νεωτερισμός που δεν τον έχει χωνέψει κατά βάθος. Για το παιδί είναι η τάξη του κόσμου, είναι το κέρασ της Αμαλθείας, ένας αγωγός που εκπαιδεύει και ψυχαγωγεί αδιάκοπα· και κυρίως ένας μηχανισμός που το ενηλικιώνει αιφνίδια, που διαλύει τα παραμύθια και τον Άγιο Βασίλη, που σαρώνει το μαγικό προστατευτικό κλουβί της παιδικής ηλικίας, και βάζει το παιδί σε μια πάμφωτη εξωοικιακή πραγματικότητα.

Η πραγματικότητα της τηλεψηφιακής «εκπαίδευσης» εκτοπίζει την παλαιού τύπου μαγεία και στη θέση της βάζει μια νέα· ο ορθάνοιχτος κόσμος της επικοινωνιακότητας δεν φέρνει απαραίτητως περισσότερη ή πιο ουσιαστική επικοινωνία, το αντίθετο: οι τεχνομορφωμένοι γονείς έχουν κι αυτοί προβλήματα κατανόησης των παιδιών τους. Πάντως, το πέρασμα των παιδιών από την επικοινωνιακότητα, από την τηλεψηφιακή κουλτούρα, είναι εν πολλοίς το πέρασμα από τον κόσμο της παιδικότητας στον κόσμο των μεγάλων, είναι η νέου τύπου μυητήρια τελετή, το rite de passage. Και είναι ανεξέλεγκτη.

Το μείζον εντούτοις παραμένει η συναισθηματική σχέση. Δηλαδή, η αγάπη... Ο Γκαίτε λέει ότι η πραγματική δύναμη είναι να ξέρεις ότι σε αγαπούν και όχι να ξέρεις ότι κατέχεις δύναμη. Η αγάπη, όταν υπάρχει και τη νιώθεις πάνω σου, σε κάνει να νιώθεις άτρωτος. Αυτό προσφέρει η οικογένεια, αυτή είναι η πρωτογενής παιδεία που δίνει στο παιδί. Τα παιδιά που γεύτηκαν αγάπη πιστεύουν στους ανθρώπους, ό,τι κι αν τύχει. Αυτό είναι που λείπει σήμερα, που φαίνεται να φυραίνει, παρότι όλοι οι γονείς τη δίνουν κι όλα τα παιδιά την αποζητούν. Σκαλώνουμε στη μετάγχιση, στην αμφίδρομη κυκλοφορία αυτής της δύσκολης αγάπης. Ποτέ δεν ήταν εύκολη, μα σήμερα είναι δυσκολότερη. Αλλά μόνο γι' αυτό αξίζει να νοιαζόμαστε· όλα τ' άλλα σβήνουν.

2. Ο πατέρας ακούει τον γιο του

Δεν σχεδιάζω τη ζωή μου, τη ζω! Αυτό απάντησε ο 19χρονος στον πατέρα του όταν ρωτήθηκε πώς σχεδιάζει τις σπουδές του τα προσεχή χρόνια. Άναυδος ο πατέρας, ελαφρώς ζαλισμένος, αποσύρθηκε για περαιτέρω επεξεργασία της συνταρακτικής ατάκας, εκ του Λωτρεαμόν και του dada καταγόμενη. Η επεξεργασία ξεκίνησε με ανάκληση του ξεχασμένου 19άρη που υπήρξε και ο ίδιος. Υπήρξε; Μα ναι, ασφαλώς, και μάλιστα με θράσος ατάκας εφάμιλλο του νυν 19χρονου, με βαριά περιφρόνηση για το σχεδιασμό και το πρόγραμμα, με απόλυτη προσήλωση στο χάζι, τησχόλη, τη σπατάλη, την κραιπάλη, τον έρωτα, τη ζωή εντέλει. Λούφαξε. Τι να διδάξει; Τι να κανοναρχήσει;

Ξανασκέφτηκε. Οι σημερινοί πατεράδες των μετέφηβων είκοσι-κάτι υπήρξαν ανάλογοι σε εποχές πολύ πιο εύκολες, σε εποχές αισιοδοξίας και ανοιχτού ορίζοντα: δεκαετία '70, δεκαετία '80, μεταπολίτευση, αλλαγή, μεταχρονισμένα Γούντστοκ και Μάηδες, πανκ, μετα-αριστερά, τέτοια. Και προ πάντων ευμάρεια: το σύνδρομο της Κατοχής ξεχάστηκε ακριβώς απ' αυτή τη γενιά, των baby boomers της μεταπολίτευσης.

Η υλική προϋπόθεση της ευμάρειας και η επικρατούσα δόξα της αιώνιας προόδου, μαζί με το άνοιγμα ολόκληρης της κοινωνίας στα πελάγη του καταναλωτισμού και της αισθητικής, μαζί με την αυξανόμενη πλησμονή πληροφορίας και πολιτιστικών αγαθών, αυτά διαμόρφωσαν τη γενιά των σημερινών 50 παρά κάτι, 50 και κάτι, αυτών που σήμερα παράγουν πλούτο (έως τώρα τουλάχιστον...), διαμορφώνουν την κοινή γνώμη, λαμβάνουν τις αποφάσεις.

Οι 20 παρά κάτι, 20 και κάτι, σκάνε μύτη σε ένα περιβάλλον ριζικά

διαφορετικό από το περιβάλλον αισιοδοξίας, αυξανόμενης ευμάρειας και πνευματικής ελευθεριότητας που υποδέχτηκε τους γονείς τους, μια γενιά νωρίτερα. Η ευμάρεια, ναι, υπάρχει, αλλά χωρίς δυναμική πια: δεν είναι υπόσχεση, δεν συνιστά προσδοκία, δεν εξελίσσεται· είναι απλώς ένα στατικό κεκτημένο της προτέρας γενιάς, το οποίο τώρα απειλείται εκ θεμελίων και η ύφεση το κατατρώει. Στο πνευματικό κλίμα: του '75-'90 η νεολαία ήταν ιερή αγελάδα, αμφισβητούσε τους πάντες και δεν την αμφισβητούσε κανείς, η φοιτητική ιδιότητα ήταν περίπου εύσημο προόδου. Η δίψα για δημοκρατία και ένας λαϊκισμός ιστορικά εξηγήσιμος φούσκωναν τα πανιά της θρασείας νεότητας.

Πώς αντιμετωπίζεται η νεολαία σήμερα με πνευματικούς όρους; Τουλάχιστον η πολιτικά και αισθητικά ανήσυχη νεολαία, αυτή που δίνει τον ζωηρό τόνο της τελευταίας δεκαπενταετίας, η νεολαία των καταλήψεων, των διαδηλώσεων, της αυτοδιαχείρισης, του νεορομαντισμού, ενίοτε και του μηδενισμού. Πώς αντιμετωπίζεται; Πολύ αδρά: σαν αντικοινωνικό στοιχείο. Ήταν μυθολογημένος “προοδευτικός” στη μακρά μεταπολίτευση· είναι κουκουλοφόρος σήμερα, στον βίαιο θάνατο της μεταπολίτευσης.

Η υπογεννητική και γερασμένη Ελλάδα του 2010, δημογραφικά φθίνουσα, κυριευμένη από το ήθος της απληστίας και του καταναλωτισμού, ακόμη και τούτη τη στιγμή της βίαιης πτώσης, εσωστρεφής και φοβική πια, απέναντι στους νέους, τα παιδιά της, φέρεται ταυτοχρόνως εχθρικά και υπερπροστατευτικά. Τα παραχάιδεψε, τα έκλεισε σε ένα κουκούλι, χρυσωμένο, γεμάτο ανέσεις και γκάτζετ, τα έκανε να πιστέψουν όλα ότι είναι πριγκιπόπουλα, ότι τα φυγεία και τις πιστωτικές τις γεμίζει το τζίνι και όχι η εργασία ή ο δανεισμός. Κι ήταν πολύ λιγότερα τα παιδιά αυτής της γενιάς· σπανίζουν πια ακόμη και οι δίτεκνες οικογένειες στη μεσαία τάξη, μοναχοπαίδια

είναι τα περισσότερα, κι όλα μεγάλωσαν σαν μοναδικά.

Αυτό όμως το κουκούλι είναι και φυλακή· περιέχει καταναγκασμό, δυσβάστακτα φορτία προσδοκιών, προβολές γονεϊκής ματαιοδοξίας, συμπυκνωμένο το μετακατοχικό σύνδρομο της απληστίας και του υλισμού: τα παιδιά, αυτά τα μοναδικά, τα οιονεί πριγκιπόπουλα, των ιδιωτικών σχολείων και των φροντιστηρίων, του Playstation και του iPhone, έμαθαν να ζουν σαν τους γονείς τους: υπεράνω των δυνατοτήτων τους, με δανεικά από το μέλλον, χωρίς γείωση στο παρόν. Ίδού το ηθικό και πνευματικό κλίμα που τους παρέχουμε για να ωριμάσουν. Και ιδού το τρομακτικό αντίτιμο που τους ζητάμε έναντι του χρυσωμένου κουκουλιού-φυλακής: Δεν έχουν το δικαίωμα να αποτύχουν, δεν έχουν το περιθώριο να δοκιμάσουν τα δικά τους ατελή φτερά και να πέσουν.

Αυτό το κουκούλι-φυλακή απορρίπτουν τώρα· από αυτή τη χρεοκοπημένη, σαστισμένη και έμφοβη κοινωνία των γονιών τους αποστρέφουν το βλέμμα. Αυτή την ξιπασμένη χώρα που φαλίρισε ηθικά και πνευματικά θα αναγκαστούν να εγκαταλείψουν. Όχι με μίσος, όχι με λυγμό· σιωπηλά, από ανάγκη.

Ο 19χρονος πράγματι ζει τη ζωή του, τη ρουφάει με τα χείλη κολλημένα στη βρύση. Αλλά τη σχεδιάζει κιόλας, υπόγεια, κι ας μη το λέει: ριζικά άλλη απ' των γονιών του.

3. Είναι παλιόπαιδα – παιδιά παλιανθρώπων

Θυμόμαστε ότι υπάρχουν νέοι, όταν μυρίζουμε τον καπνό των καταλήψεων και των διαδηλώσεων, και πολλοί μαζί πέφτουμε καταπάνω τους. Όχι για να διακρίνουμε τη φωτιά πίσω από τον καπνό, όχι για ν'

αφουγκραστούμε τι λένε, τι ψιθυρίζουν και τι εννοούν, αλλά για να τους πούμε τι πρέπει να λένε, πώς πρέπει να σκέφτονται, ακόμη και πώς πρέπει να αισθάνονται.

Θυμόμαστε ότι υπάρχουν νέοι, δηλαδή νέοι που βγάζουν γλώσσα, που αυθαδιάζουν, που τεμπελιάζουν και ρεμπελεύουν, νέοι που δεν είναι ακριβώς όπως στις διαφημίσεις της κινητής τηλεφωνίας και του Playstation: σπασικλάκια με έξαλλο ντύσιμο και ασύμμετρο μαλλί, που χοροπηδάνε πανευτυχή έξω από τα mall με το καινούργιο γκάτζετ.

Α, τούτοι δω λερώνουν τους τοίχους με γκράφιτι, πίνουν μπίρα απ' το μπουκάλι, περιφρονούν τη μισθωτή εργασία, μιλούν ξύλινα σαν συνδικαλιστές... Α, ναι, είναι κοτζάμ είκοσι χρόνων και δεν μιλούν σαν τον Μαρωνίτη. Όλο όχι λένε αυτά τα παιδιά, τι κρίμα... Δεν καταφάσκουν την κοινωνία των μεγάλων, τη θαυμαστή κοινωνία που τους παραδίδουμε, δεν έχουν θετικά vibes, είναι εναντίον των μεταρρυθμίσεων, μες στην άρνηση βουτηγμένα τα παλιόπαιδα. Δεν είναι ευγνώμονες για το καρτοκινητό που τους χαρίστηκε και για τη λιτανεία του βιογραφικού που τους περιμένει. Δεν είναι ευχαριστημένα με τον πολιτισμό της Eurovision και του Πάμε Στοίχημα, δεν χορταίνουν με τα WiFi σημεία στο Σύνταγμα και στα Starbucks, δεν αρκούνται στο όνειρο της μερικής-απασχόλησης-με-διδαστορικό. Αχάριστα παλιόπαιδα.

Είναι παλιόπαιδα. Πράγματι. Γιατί είναι παιδιά μας. Παιδιά παλιανθρώπων. Να παραδεχτούμε, λοιπόν, ότι εμείς τα κάναμε έτσι κακομαθημένα, απείθαρχα και αντιδραστικά, επειδή είμαστε εμείς απείθαρχοι, άρπαγες και λουφαδόροι. Ειδάλλως, να παραδεχτούμε ότι αποτύχαμε σαν γονείς, σαν δάσκαλοι και σαν κοινωνία· προσπαθήσαμε ίσως, αλλά αποτύχαμε. Τα κάναμε όλα λάθος, στραβά, από βαριά αμέλεια, με ατζαμοσύνη, με υποκρισία – υποκρισία, ορισμένως. Τους τα δώσαμε όλα, φροντιστήρια, γκάτζετ,

κινητά, ADSL, τα περάσαμε από την κρεατομηχανή λυκείου-πανελλαδικών, τα παρκάραμε στη χωματερή των υποβαθμισμένων και πληθωρισμένων ΑΕΙ - ΤΕΙ, και τελειώσαμε, κάναμε το χρέος μας.

Τώρα, μετά τριάντα έτη ψευδομεταρρυθμίσεων και απατηλών μετωνομιών, μετά τη μαζική διασπορά μαζικών πτυχίων σε μια όλο και πιο ρηχή αγορά εργασίας, μετά τη βαθιά απαξίωση της μόρφωσης και του σχολείου, τους λέμε ότι η υπαρξιακή δυσφορία τους δεν δικαιολογείται, ότι οφείλουν να στηθούν πάλι σαν πειραματόζωα για μια ακόμη αλλαγή προς το καλύτερο. Όπως τριάντα-τόσα χρόνια τώρα...

Και τα παλιόπαιδα αρνούνται. Μας εκδικούνται αυτοακρωτηριαζόμενα, κλωτσώντας το υπέροχο μέλλον που τους στρώνουμε.

Ανάποδα: Μια κοινωνία που αποθεώνει και λιγουρεύεται και εμπορεύεται τη νεότητα, πώς τα γυρνάει και τη λοιδορεί όταν αυτή η νεότης ξεφεύγει απ' τις νόρμες; Με ποια λογική, μάλλον ποιο θράσος, ζητάμε από τους νέους να αποδεχθούν το μέλλον που τους ετοιμάζεται λαμπερό και κούφιο; Να μην είναι αρνησίες και ρέμπελι στα είκοσί τους χρόνια; Μα κανείς από τους ορθοτομημένους επικριτές τους δεν υπήρξε είκοσι χρόνων; Όλοι γέροι και σοφοί γεννήθηκαν;

Δεν δικαιολογώ τα σπασίματα και τους βανδαλισμούς, αλλά νά, υποφιάζομαι ότι η κοινωνία είναι και πεδίο συγκρούσεων, δεν είναι γήπεδο σκουός για αγγέλους, δεν είναι το βασίλειο της αξιοκρατίας και της αλληλοπεριχώρησης. Υποφιάζομαι επίσης ότι ένας 18χρονος ή 20χρονος νιώθει αθάνατος, ικανός να αρνηθεί το «καλό» του, από γινάτι και αποκοτιά, κι όχι από υπολογισμό. Την ύπαρξή του συγκλονίζει ο σπασμός της άρνησης, η μέθη της υπέρβασης· τη συνείδησή του διαμορφώνει η πολιτική οικονομία της αδρεναλίνης και του ρεμπελιού – ενός ρεμπελιού προστατευμένου ενδεχομένως,

υπό τη σκέπη του οικογενειακού ψυγείου και του χαρτζιλικιού, αλλά όχι λιγότερο απαιτητού. Το ζητάει ο οργανισμός του. Είναι το μόνον ίσως του βίου τίναγμα, σωματικό και θυμικό, προς εξεγερσιακή τροπή, ένας σπασμός του φαντασιακού προς το ρεμπελιό, μια παράταση ρέμπελης αγελαίας ζωής, λίγο πριν από τον σταβλισμό.

Ας αφήσουμε τα παλιόπαιδα να σπαταλήσουν τη ζωή τους όπως θέλουν. Το μαντρί τα περιμένει.

4. Τα παιδιά του Δεκέμβρη: Omnia sunt communia

Αυτή η χώρα δεν έχει μέλλον... Ή: No future. Η βαριά αυτή κουβέντα, με δύο τρόπους ειπωμένη, ακούγεται από διαφορετικούς ανθρώπους. Ο πρώτος τρόπος είναι ανθρώπων που δεν έχουν πολύ μέλλον, αλλά έχουν πλούσιο παρελθόν· μάλιστα, σε αυτή τη χώρα, την τώρα περιγραφόμενη ως ζοφερή, οι συγκεκριμένοι μεσήλικες ή ηλικιωμένοι άνθρωποι έκαναν προκοπή, φάγανε φωμάκι, βολεύτηκαν· τώρα, ξινίζουν με την τσογλανοπαρέα που κάνει κριτική.

Ο δεύτερος τρόπος, ο οργισμένος, ανήκει σε ανθρώπους που έχουν άφθονο μέλλον· μάλλον, οι νέοι έχουν όλο το μέλλον, και από αυτή την άποψη η διαπίστωση No Future ηχεί παράδοξα, σαν τζάμπα μεμφιμοιρία.

Και οι δύο τρόποι είναι περίβλημα μιας κοινοτοπίας· το μέλλον δεν εξαρτάται από διαπιστώσεις. Μα και οι δύο τρόποι εκφράζουν, στερεοτυπικά έστω, μια κοινή αγωνία· όχι για το άδηλο μέλλον, μα για το υλικότατο, το σωματικό παρόν, και το περιγράφουν σχεδόν όμοια: σκοτεινό, δυσόϊωνο, νοσογόνο. Ένα παρόν που σαμποτάρει την «ομαλή» εκδίπλωση του μέλλοντος.

Εδώ ακριβώς, στην «ομαλή» εκδίπλωση του μέλλοντος, διαφορίζονται

ηλικιωμένοι και νέοι. Κάθε ομάδα το εννοεί, το προσδοκά, το διεκδικεί αλλιώς. Οι ηλικιωμένοι το θέλουν χωρίς εκπλήξεις, κεκανονισμένο, μοιρασμένο, με προτεραιότητα στους ήδη έχοντες. Οι νέοι το θέλουν όλο, τίποτε λιγότερο.

Διελκυστίδα. Τραβάνε οι έχοντες, από τη μια, τραβάνε οι θέλοντες, από την άλλη. Σταδιακά, κάποιοι διεκδικούντες περνάνε απέναντι, καινούργιοι προστίθενται στους μη έχοντες κ.ο.κ. Στο αδρό αυτό σχήμα βέβαια, οι κοινωνικές και ταξικές διαστρωματώσεις, δηλαδή η υλική συνθήκη, συχνά βαραίνουν περισσότερο από τις διαφορές ηλικιών. Η βιολογική-ψυχική συνθήκη, της νεότητας ή του γήρατος, δεν γέρνει μόνο αυτή τη ζυγαριά των στάσεων.

Ωστόσο, στο ηλικιακό φάσμα 15-25 μπορούμε να διακρίνουμε εναργέστερα τα χαρακτηριστικά της αναδυόμενης κοινωνίας, ακριβώς διότι λόγω ηλικίας οι συμπεριφορές είναι αμεσότερες, λιγότερο διαμεσολαβημένες και υστερόβουλες. Η επισφάλεια λόγου χάριν, στην εργασία και στο κοινωνικό πλάσαρισμα, η τυραννία του καταναλωτισμού και της καριέρας, ο χυδαίος υλισμός, ο ατομοκεντρισμός, ο κομφορμισμός, είναι τα βασικά στοιχεία που επιβάλλονται στη νεολαία. Στην εικονογραφία της διαφήμισης ο νέος σκισάρεται στερεοτυπικά σαν χαζοχαρούμενο πρόβατο που πραγματώνει την ύπαρξή του με αργκό βελάσματα εκλιπαρώντας περισσότερες μονάδες για το κινητό, σαν αυτιστικό καταβροχθίζοντας γκέιμ και γκάτζετ, κουρέματα και piercing. Η ελευθερία του περιγράφεται σαν κατανάλωση στυλ. Στη νεότητα επιτρέπονται μόνο αισθητικές ακρότητες· είναι εμπορευματικό συμβάν, είναι τάργκετ γκρουπ. Στην πράξη, μέγα μέρος του μαζικού ποπ εμπορεύματος παράγεται βάσει αυτών των προδιαγραφών, δηλαδή των προεξοφλημένων αναπαραστάσεων για τη νεότητα: από τα μούλτιπλεξ και τα φαστφουντάδικα έως το packaging των γκάτζετ, των ρούχων και των ταινιών.

Στην πράξη επίσης, η νεολαία, συμπιεσμένη ανάμεσα σε υπέρμετρες

προσδοκίες και ταπεινές δυνατότητες, εξεγείρεται. Οι τσακισμένες χαρές καθρεφτίζονται σε σπασμένες βιτρίνες — κάπως έτσι περιέγραψε τη βιωματική-πολιτική ανάδυση των νέων υποκειμένων και το νέο habitus, ένας Έλληνας ανθρωπολόγος αυτής περίπου της γενιάς. Ξαφνικά ο ανέμελος καταναλωτής, το πρόβατο των φροντιστηρίων, ο καταθλιπτικός της τερατώδους ανεργίας, ο λοιδορούμενος ως γραφικός επο, κάγκουρας, χουλιγκάνι, φύτουλας, μεταλάς και ράστα, όλες οι δήθεν φυλές, σπάνε τα στερεότυπα που τους κρατούν φυλακισμένους στην απάθεια και την αυτοανάλωση, σπάνε τη διάψευση και την κατάθλιψη, σπάνε τα όρια του πωλούμενου χωροχρόνου που τους αναλογεί, και απαιτούν το δημόσιο όλον, το παρόν, το εδώ και το τώρα, μουρμουρίζουν ή κραυγάζουν, χωρίς ενσυνείδητη μνήμη ίσως, αλλά με τρομερό ένστικτο, ένστικτο αυτοσυντήρησης πρωτίστως, αλλά και ένστικτο αναγνώρισης, χειρονομούν: το αρχαίο omnia sunt communia. Όλα. Η διαφήμιση, η υποκριτική νεολατρεία, η σχολική αγωγή, η οικογενειακή ανατροφή, όλοι τους τάζουν όλα, τους τα υπόσχονται, τα κρεμάνε δόλωμα, από το γυμνάσιο έως την μακρόσυρτη ένταξη στην αλυσίδα παραγωγής. Όλα. Αυτό ζητούν.

Η θραύση της βιτρίνας προσδοκιών και υποκρισίας από τη σημερινή γενιά 15-25 είναι το πέρασμά τους στον δημόσιο βίο με τους δικούς τους όρους, είναι η υπέρβαση της κατανάλωσης και του οικόσιτου πρόβατου, το άνοιγμα προς την δύσκολη ελευθερία του λύκου, είναι κατάκτηση του δικού τους habitus, αντιφατικού και εύθραυστου, δυσχερούς, όμως δικού τους. Αυτό κανείς δεν τους το υποσχέθηκε, κανείς δεν τους το χάρισε, κανείς δεν μπορεί να τους το πάρει.

5. Μελαγχολία ενός Δεκέμβρη

Η νεανική εξέγερση του Δεκέμβρη '08 χωρίζει αδιόρατα μα βαθιά την πολιτική ζωή σε Πριν και Μετά. Υπό μία έννοια, προοικονομεί τον ακόμη βαθύτερο χωρισμό σε εποχή Πριν και Μετά το Μνημόνιο, τον Μάιο του '10. Και τα δύο ορόσημα ήσαν απρόβλεπτα, πολύ περισσότερο ο Δεκέμβρης, και τα δύο ορόσημα ερέθισαν, σχεδόν τραυμάτισαν, το συλλογικό φαντασιακό· και τα δύο έθεσαν το ζήτημα της βίας, της σύγκρουσης, έθεσαν ζητήματα αυτοαναγνώρισης, συλλογικότητας, αντοχών της δημοκρατίας, αντοχών της κοινωνίας, αντοχών των θεσμών.

Ο κοινωνικός πόνος που προκαλεί, και θα προκαλεί, ο επαχθής δανεισμός σκεπάζει προσωρινά την ουλή του Δεκέμβρη. Η σημερινή απειλή είναι καταρχάς υλική, εξόχως υλική, απειλεί με φτώχεια και σπάνι· και αφορά όλο τον παραγωγικό πληθυσμό, τον κόσμο της εργασίας, τα νοικοκυριά, τις οικογένειες. Αντιθέτως, ο σπασμός του Δεκέμβρη αφορούσε πρωτίστως τους νέους, τη γενιά των επισφαλών των 700 ευρώ και των σταζ, τους υπερεντατικοποιημένους έφηβους, τα παιδιά που όλοι λέγανε ότι δεν θα 'χουν μέλλον.

Το μέλλον... Ο χρόνος, η ζωή. Σε πρόσφατη πολύωρη συζήτηση με μαθητές, άκουσα τι λένε σήμερα οι 17-20 ετών, αυτοί που έζησαν τα δεκεμβριανά. Εμεινα έκπληκτος από την ωριμότητα, τον πραγματισμό, τη μελαγχολία τους. «Ζητούσαμε χρόνο, τον χρόνο μας... Δεν αντέχουμε το σχολείο, αυτό το σχολείο, αυτή τη ζωή... Ζητούσαμε τη ζωή μας...» Τα λόγια έπεφταν αβίαστα, χωρίς εύκολα συμπεράσματα, χωρίς ωραιολογίες. «Δεν βγήκε τίποτε, δεν ξέρω αν βγαίνει τίποτε, μάθαμε πάντως ότι μόνος του ο καθένας δεν βγάζει τίποτε, μόνο ενωμένοι μπορεί να πετύχουμε κάτι... Και ναι, εκείνες οι

ώρες στον δρόμο ήταν γιορτή, όλοι μάς άκουγαν κι ακούγαμε ο ένας τον άλλο...»

Τη γιορτή και την έκρηξη διαδέχεται η μελαγχολία, εξόχως νεανική, εξόχως ρομαντική. Και μια αδιόρατη αποδοχή του No Future: όσο χαμηλώνουν οι υλικές προσδοκίες, φουντώνει η λαχτάρα μια νέας συλλογικότητας, σχεδόν ουτοπικής, και μαζί στερεώνεται ένας βιωμένος πραγματισμός: τα παιδιά αυτής της γενιάς ενηλικιώθηκαν απότομα, και πολύ νωρίς, σε αντίθεση με τους γονείς τους. Υπό αυτή την έννοια, το ξέσπασμά τους ίσως διεύρυνε το νόημα της κουρασμένης μεταδημοκρατίας μας, βάζοντας στην πολιτική ατζέντα ξεχασμένους όρους, όπως αλλαγή, μετασχηματισμός, διεκδίκηση του σώματος, διεκδίκηση του δημόσιου χώρου· την ουτοπία μιας αυθεντικής ζωής, με νόημα.